

**Jelena Šakotić-
Kurbalija¹
Biljana Trifunović**

Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom
Sadu

Dragan Kurbalija

Poljoprivredna škola
sa domom učenika,
Futog

¹ Adresa autora:
jelenasakotickurbalija@
ff.uns.ac.rs.

Primljeno: 15. 03. 2016.

Primljena korekcija:

08. 04. 2016.

Prihvaćeno za štampu:

09. 05. 2016.

EFEKTI EKONOMSKOG STRESA NA KVALITET I STABILNOST BRAČNOG ODNOSA²

Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje doprinosa ekonomskog stresa percepciji kvaliteta i stabilnosti bračnog odnosa kod žena u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 2049 žena, starosti od 19 do 75 godina, različitog socioekonomskog statusa koje žive u bračnoj ili kohabitacijskoj zajednici na teritoriji Republike Srbije. Kvalitet bračnog odnosa je meren Skalom prilagođenosti u bračnom odnosu (Dyadic Adjustment Scale – DAS: Spanier, 1976), a bračna stabilnost je procenjena Indksom bračne nestabilnosti (Marital Instability Index: Booth, Johnson, & Edwards, 1983). U merama ekonomskog stresa obuhvaćene su znatne promene vezane za posao, kod ispitanice i njenog partnera, postojanje znatnih promena u visini mesečnih prihoda, finansijska opterećenja (dugoročni kredit, davanje pozajmice ili žirantstvo) i odnos mesečnih prihoda i potrošnje. Pored registrovanja postojanja određenih stresnih životnih događaja, registrovan je i njihov subjektivni značaj za ispitanice, odnosno nivo stresa koji pobuđuju. Rezultati višestrukih regresionih analiza pokazuju da značajan, ali mali doprinos objašnjenju bračne nestabilnosti ostvaruju veći troškovi od primanja i postojanje duga, dok se kao značajni prediktori kvaliteta braka izdvajaju veći troškovi od primanja, mesečni prihodi, dugoročni krediti, promene vezane za posao supruga, kao i postojanje duga. Rezultati dobijeni ovim istraživanjem govore u prilog nalazima dosadašnjih istraživanja sprovedenih u zemljama u tranziciji i ukazuju na to da ekonomske poteškoće imaju negativno dejstvo na percepciju bračnih procesa.

Ključne reči: bračni odnosi, bračna nestabilnost, potencijal za razvod, ekonomski status, ekonomski stres.

² Istraživanje prikazano ovim radom predstavlja deo projekta „Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji“ koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (DN 179022). Podaci prikupljeni na istom uzorku ispitanika (ili manjem delu ovog uzorka) su korišćeni i u radovima navedenim u Prilogu A.

Nalazi različitih studija (Burstein, 2007; Kalmijn, Loeve, & Manting, 2007; Lewin, 2005; South, 2001) ukazuju na značajnu povezanost finansijske nestabilnosti sa nestabilnošću bračnog odnosa i razvodom, a autori tih studija ekonomsku stabilnost smatraju i ključnim faktorom kvaliteta bračnih odnosa. Brojni izveštaji pokazuju da su niska primanja, finansijska nestabilnost i ekonomski problemi povezani sa nižim nivoima bračnog kvaliteta (Cutrona et al., 2003; Dakin & Vampler, 2008; Falke & Larson, 2007; Rauer, Karney, Garvan, & Hou, 2008; Stanley, Amato, Johnson, & Markman, 2006). Pritom se ekonomski status najčešće meri preko objektivnih parametara: visine mesečnih prihoda i posedovanja različitih materijalnih dobara; a može se meriti i preko finansijske zaduženosti i preko odnosa finansijskih prihoda i potrošnje, pri čemu su u većini istraživanja samo neki od ovih parametara korišćeni kao mere ekonomskog statusa, najčešće visina plate ili prihoda.

Mada rezultati istraživanja sugerišu da je objektivno bolji ekonomski status porodice povezan sa većom bračnom stabilnošću, to važi samo do određene mere, nakon čega dalje povećanje ekonomske moći ne vodi većoj bračnoj stabilnosti (Conger et al., 1990; Fox & Chancey, 1998; Hoffman & Duncan, 1995; Kinnunen & Pulkkinen, 1998; Rogers & Amato, 1997).

Ustanovljeno je da je za bračne procese značajno i to ko od supružnika u kojoj meri doprinosi kućnom budžetu. Međutim, nalazi postojećih istraživanja su neusaglašeni: dok je prema rezultatima nekih istraživanja (npr. Hoffman & Duncan, 1995) veća ekonomska moć žene pozitivno povezana sa bračnom stabilnošću, prema rezultatima drugih istraživanja ženini visoki prihodi doprinose bračnoj nestabilnosti, jer olakšavaju ženi da se razvede, ukoliko je nezadovoljna brakom (npr. Knoester & Booth, 2000), a nalazi treće grupe istraživanja sugerišu da je verovatnoća razvoda najveća ukoliko žena zarađuje 40–60% od ukupnog kućnog budžeta (Nock, 2001; Rogers, 2004).

Iako neka istraživanja pokazuju da su viša primanja povezana sa višim kvalitetom braka i manjom učestalošću konflikata (Rogers & Amato, 1997), postoje istraživanja u kojima ova veza nije potvrđena, te je negativna veza između porodičnih prihoda i bračnog i porodičnog zadovoljstva redukovana kada je u analizu uključena varijabla ekonomskog stresa (Conger et al., 1990; Voydanoff & Donnelly, 1998). Shodno tome, od objektivnog ekonomskog statusa porodice, za bračnu stabilnost je, prema nekim autorima, mnogo značajniji subjektivni doživljaj ekonomske moći, odnosno ekonomski stres koji bračni partneri doživljavaju (Hraba, Lorenz, & Pechačová, 2000; Kwon, 2003; Robila & Krishnakumar, 2005; White & Rogers, 2000). Supružnici i individualno, ali i kao par proživljavaju ekonomske poteškoće (Conger, Rueter, & Elder, 1999), te one mogu biti uzrok bračnog stresa, bračnih konflikata, bračne nestabilnosti i razvoda (White & Rogers, 2000).

Model odnosa objektivnih i subjektivnih ekonomskih varijabli (Conger et al., 1990), koji podržavaju i rezultati različitih empirijskih istraživanja (npr. Hardie & Lucas, 2010; Sandoval, Rank, & Hirschl, 2009), ukazuje da objektivno pogoršanje ekonomskog statusa porodice dovodi i do pogoršanja subjektivnog doživljaja ekonomskog statusa porodice, što predstavlja ekonomski stres kako kod bračnih

partnera, tako i kod partnera koji su u kohabitaciji (Hardie & Lucas, 2010), te se povećava rizik za prekid veze (Wu & Pollard, 2000). Dok nekoliko studija nalazi pozitivnu vezu između ekonomskog blagostanja i verovatnoće da se partneri koji su u kohabitaciji venčaju (Edin & Reed, 2005; Lichter, Qian, & Mellott, 2006), jedno istraživanje navodi da i povećanje ličnih prihoda kod partnera koji su u kohabitaciji, povećava verovatnoću prekida veze (Wu & Pollard, 2000).

Veći broj istraživanja pokazuje da doživljaj pogoršanja ekonomskog statusa utiče na povećanu razdražljivost i depresivnost bračnih partnera (Conger et al., 1990; Hraba et al., 2000; Lorenz, Conger, Simon, Whitbeck, & Elder, 1991). Doživljaj ekonomskog propadanja je često praćen povećanim konzumiranjem alkohola, što ima za posledicu povećano ispoljavanje neprijateljstva i agresivnosti prema bračnom partneru, odnosno smanjenje kvaliteta bračnog odnosa (Robila & Krishnakumar, 2005). Ovim istraživanjima je, takođe, ustanovljeno da muškarci i žene različito reaguju na ekonomski stres. Nalazi sugerišu da je tipična reakcija muškaraca na ekonomski stres emocionalno zatvaranje i agresivnost, što onda utiče na smanjenje kvaliteta bračnog odnosa u percepciji žena i vodi njihovoj depresivnosti (Hraba, Lorenz, Lee, & Pečačová, 1996).

Nalazi istraživanja vršenih u prethodnih pola veka, generalno pokazuju da žene koje su zaposlene, u odnosu na nezaposlene žene, imaju doživljaj veće kontrole nad svojim životom, imaju veće samopouzdanje, i veću ekonomsku sigurnost, te im gubitak posla i ekonomska nesigurnost predstavljaju mnogo značajniji faktor koji vodi u bračnu nestabilnost (Conger et al., 1990; Hraba et al., 2000; Lorenz et al., 1991; Kwon, 2003; Robila & Krishnakumar, 2005; White & Rogers, 2000).

Nalazi jednog istraživanja sprovedenog u našoj sredini sugerišu da su nezaposlene žene zadovoljnije u braku, od zaposlenih žena, a da kod muškaraca nema razlike u doživljaju kvaliteta braka u zavisnosti od njihovog radnog statusa. Rezultati ovog istraživanja, takođe, govore i da je niži doživljaj kvaliteta braka partnera u dijadama u kojima žena radi, a muž je nezaposlen (Tošić, 2011).

Preliminarni rezultati istraživanja u okviru projekta „Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji“, na uzorku od 468 žena, sugerisali su da nisu svi indikatori ekonomskog statusa značajno povezani sa potencijalom za razvod kod žena u našoj sredini. Najosetljivijim indikatorom se pokazao negativan odnos mesečnih prihoda i potrošnje (koji se manifestuje kroz pozajmljivanje novca, kašnjenje u plaćanju mesečnih računa, prekoračenje dozvoljenog minusa na tekućem računu i sl.) – što je prisutan veći nivo stresa kod ovog indikatora to je izraženija bračna nestabilnost, odnosno veći je potencijal za razvod kod žena (Šakotić-Kurbalija i Kurbalija, 2011). Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je skup ispitivanih varijabli ekonomskog statusa statistički značajno povezan i sa doživljajem kvaliteta bračnog odnosa, i to sa svakom njegovom dimenzijom pojedinačno: konsenzusom, zadovoljstvom brakom, kohezivnošću i afektivno-seksualnom usaglašenošću. Utvrđeno je, takođe, da značajnost pojedinačnog doprinosa ispitivanih indikatora ekonomskog statusa nije ista za sve kriterijske varijable. Jedino je odnos mesečnih prihoda i potrošnje značajno povezan i sa doživljajem

kvaliteta bračnog odnosa, u celini, i sa svakom njegovom dimenzijom, i to tako da su veći troškovi od primanja u negativnoj korelaciji i sa percepcijom kvaliteta bračnog odnosa u celini, i sa svakom njegovom dimenzijom pojedinačno (Šakotić-Kurbalija, Mihić i Kurbalija, 2012).

Većina dosadašnjih istraživanja, naročito u našoj zemji, koja su imala za cilj ispitivanje povezanosti različitih indikatora ekonomskog statusa i bračnog kvaliteta i stabilnosti, nije razmatrala subjektivnu evaluaciju značaja različitih indikatora ekonomskih poteškoća od strane supružnika. Stoga, osnovni cilj istraživanja predstavljenog ovim radom jeste utvrđivanje efekata ekonomskog stresa na (ne) stabilnost i kvalitet bračnog odnosa žena u Srbiji.

Metod

Uzorak

Ispitano je 2049 žena, starosti od 19 do 75 godina ($AS = 38.86$, $SD = 8.94$), koje žive u formalnom (86.7%) ili neformalnom braku, između godinu dana i 52 godine ($AS = 13.67$, $SD = 9.10$). Njihovi partneri su stari od 22 do 82 godine ($AS = 41.98$, $SD = 9.40$). Najveći broj ovih parova ima stan u vlasništvu (67.7%), 15.2% stanuje kod roditelja jednog od supružnika, dok ostali žive kao podstanari. Ukupne mesečne prihode u domaćinstvu nešto manje od polovine broja ispitanica procenjuje prosečnim (46.5%), 20.5% ispitanica ocenjuje da su im prihodi nešto iznad prosečnih, 3.7% da su im prihodi znatno iznad prosečnih, dok 16.5% ispitanica procenjuje da su im prihodi nešto ispod prosečnih, a 11.8% ocenjuje da su prihodi njihovog domaćinstva znatno ispod prosečnih.

Nešto više od polovine ispitanica ima završenu srednju školu (53.9%), a zatim sledi broj ispitanica koje su završile fakultet (28.7%) i višu školu (8.7%). Uzorkom je obuhvaćen i znatan broj žena sa poslediplomskim obrazovanjem (4.0%), ali i onih koje imaju završenu samo osnovnu školu (4.0%) i onih žena koje nisu završile ni osnovnu školu (0.3%). Slično je distribuirano i obrazovanje njihovih partnera (0.3% partnera nije završilo ni osnovnu školu, 5.6% ima završenu osnovnu školu, 56.3% srednju školu, 10.4% višu školu, 21.2% ih ima fakultetsko, a 3.4% i poslediplomsko obrazovanje).

Većina ispitanica je u radnom odnosu (od toga: 11.9% na određeno vreme, 52.0% na neodređeno, a 6.0% su (su)vlasnice preduzeća), 2.9% ispitanica je u penziji, njih 13.1% se izjašnjavaju kao domaćice, dok ih 13.6% traži posao i izjašnjavaju se kao „trenutno nezaposlene“. Među njihovim partnerima ima 15.1% nezaposlenih, 14.5% je zaposlenih na određeno, a 48.6% na neodređeno vreme, njih 14.2% su (su)vlasnici nekog preduzeća, a 4.4% su penzioneri.

Gotovo polovina ispitanica ima dvoje dece (46.8%), njih 24.0% ima jedno dete, 14.9% nemaju decu, 8.9% ima troje dece, a preostale ispitanice imaju četvero ili više dece.

Instrumenti

Kao indikatori ekonomskog statusa ispitani su: subjektivna procena visine mesečnih prihoda u domaćinstvu, u odnosu na prosek u našoj sredini; radni status ispitanice i njenog partnera; rešenost stambenog pitanja; postojanje znatnih promena vezanih za posao kod ispitanice i partnera; postojanje znatnih promena u visini mesečnih prihoda; finansijska opterećenja: dugoročni kredit, davanje pozajmice ili žirantstvo; i odnos mesečnih prihoda i potrošnje. Pored registrovanja postojanja određenih životnih događaja, na trostepenoj skali je registrovan i nivo stresa koji doživljeni događaji pobuđuju (procenjen je subjektivni značaj tih događaja na život ispitanice kao: neutralan, značajan ili izuzetno značajan).

Indeks bračne nestabilnosti (Marital Instability Index: Booth, Johnson, & Edwards, 1983). Instrument uključuje sledeće tri stavke: prisustvo razmišljanja o razvodu braka, postojanje razgovora sa prijateljima o razvodu, i postojanje razgovora o razvodu braka sa bračnim partnerom. Odgovara se potvrdno ili odrično, a skorovi se kreću u rasponu od 0 do 3, pri čemu niži rezultati ukazuju na bračnu stabilnost, a viši na bračnu nestabilnost. Na podacima prikupljenim ovim istraživanjem, ustanovljena je dobra pouzdanost instrumenta ($\alpha = .87$).

Skala prilagođenosti u bračnom odnosu (Dyadic Adjustment Scale – DAS: Spanier, 1976). Ova skala je u izvornim istraživanjima pokazala zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike (Spanier, 1976) i predstavlja jedan od najčešće primenjivanih instrumenata u istraživanjima bračnog kvaliteta (Glenn, 1990). DAS se sastoji od 32 ajtema na koje ispitanici odgovaraju tako što procenjuju stepen učestalost određenih ponašanja, ili procenjuju da li su neka ponašanja prisutna u njihovoj vezi. Skala, pored izračunavanja ukupnog skora, nudi mogućnost izračunavanja skorova i na sledećim subskalama: 1. Konsenzus (sastoji se od 13 stavki kojima se procenjuje slaganje bračnih partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje: vođenje finansija, odnos prema kućnim obavezama, religiji, rekreaciji, odnos prema prijateljima, roditeljima i rođacima, životnoj filozofiji, donošenju odluka i sl.); 2. Zadovoljstvo brakom (sadrži 10 stavki koje se odnose na opšte zadovoljstvo brakom, poverenje u partnera, učestalost bračnih konflikta, stepen bračne tenzije, doživljaj međusobne netrpeljivosti i lični odnos prema budućnosti braka); 3. Afektivno-seksualna usaglašenost (obuhvata 4 ajtema kojima se procenjuje stepen usaglašenosti bračnih partnera u ispoljavanju emocija i seksualnim odnosima); i 4. Kohezivnost (obuhvata 5 stavki koje se odnose na stepen bliskosti i kvaliteta komunikacije među partnerima: zajednički rad na nekom ostvarenju, smireni razgovori, podsticanje razmene ideja, zajednička interesovanja van kuće, zajednički smeh). Na podacima prikupljenim ovim istraživanjem, ustanovljena je zadovoljavajuća pouzdanost instrumenta za skalu u celini ($\alpha = .95$) i za pojedinačne subskale (za Konsenzus pouzdanost iznosi .90; za Zadovoljstvo .88; za Kohezivnost .82, i za Afektivno-seksualnu usaglašenost .65).

Postupak

Ispitivanje je, u saradnji sa stručnim saradnicima – psiholozima, sprovedeno na teritoriji Republike Srbije, pri čemu 46.7% ispitanih žena živi u Novom Sadu i Beogradu, a 53.3% u manjim mestima i selima (Sremskoj Mitrovici i okolnim selima, Somboru i okolnim selima (Staparu, Bezdanu, Bačkom Monoštoru, Bačkom Bregu, Aleksi Šantiću), Bačkoj Palanci, Rumi, Indiji, Novim Banovcima, Staroj Pazovi, Šapcu, Loznici, Bačkom Brestovcu, Vrbasu i Kucuri). Najveći broj ispitanica je kontaktiran na roditeljskim sastancima u školama (osnovnim i srednjim) i vrtićima, gde im je ukratko objašnjen cilj istraživanja i predloženo anonimno učešće u istraživanju, na dobrovoljnoj osnovi. Žene koje su prihvatile učešće u istraživanju su dobile upitnike i koverta. Odgovarale su kod kuće i popunjene upitnike vraćale vaspitačicama i razrednim starešinama u zatvorenim kovertama. Ispitivanje žena iz brakova bez dece je prvenstveno vršeno preko ginekoloških ordinacija, a u manjoj meri i putem interneta (preko različitih mailing lista i internet grupa).

Rezultati

U Tabeli 1 prikazani su deskriptivni pokazatelji za skale Upitnika prilagođenosti u bračnom odnosu (DAS), Upitnika bračne (ne)stabilnosti i indikatore ekonomskog statusa. Ispitanice svoje brakove generalno procenjuju kao kvalitetne i stabilne.

Tabela 1

Deskriptivni pokazatelji za skale Upitnika prilagođenosti u bračnom odnosu (DAS), Upitnika bračne (ne)stabilnosti i indikatore ekonomskog statusa

	<i>N</i>	Raspon	<i>AS</i>	<i>SD</i>
DAS _{ukupno}	2049	37–156	122.43	19.13
Konsenzus	1991	13–65	50.52	8.64
Zadovoljstvo	1959	11–53	41.70	6.56
Afektivno-seksualna usaglašenost	2001	4–14	11.58	2.01
Kohezivnost	1998	5–25	19.45	3.90
Bračna nestabilnost	2029	0–3	0.42	0.92
Ekonomski status				
Mesečni prihodi	2030	1–5	2.88	0.99
Ja-promene vezane za posao	1992	0–3	0.83	1.50
Suprug-promene vezane za posao	1991	0–3	0.83	1.47
Promena mesečnih prihoda	1988	0–3	1.07	1.50
Dugoročni kredit	1979	0–3	0.61	1.15
Veći troškovi od primanja	2004	0–3	0.63	1.09
Dužnici	1971	0–3	0.41	1.00

Za ocenu mogućnosti različitih parametara ekonomskog statusa da predvide bračnu (ne)stabilnost i kvalitet braka, upotrebene su dve višestruke regresione analize. Preliminarnim analizama je dokazano da pretpostavke normalnosti, linearnosti, multikolinearnosti i homogenosti varijanse nisu bile narušene. Oba modela su se pokazala statistički značajnim (Tabela 2), pri čemu je 4% varijanse bračne nestabilnosti, odnosno 8% kvaliteta braka, objašnjeno ekonomskim statusom. Značajne doprinose objašnjenju bračne nestabilnosti ostvaruju veći troškovi od primanja i postojanje duga, dok se kao značajni prediktori kvaliteta braka izdvajaju veći troškovi od primanja, mesečni prihodi, dugoročni krediti, promene vezane za posao supruga, kao i postojanje duga.

Tabela 2

Rezultati dve višestruke regresione analize: predikcija bračne nestabilnosti i kvaliteta braka na osnovu indikatora ekonomskog statusa

Prediktor	Bračna nestabilnost			Kvalitet braka		
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β
Mesečni prihodi	-.02	.02	-.02	2.15	.45	.11**
Ja-promene vezane za posao	.04	.02	.04	-.10	.42	-.01
Suprug-promene vezane za posao	-.01	.02	-.01	1.15	.42	.07**
Promena mesečnih prihoda	.03	.02	.03	.42	.41	.03
Dugoročni kredit	.04	.02	.05	-1.34	.46	-.07**
Veći troškovi od primanja	.11	.02	.14**	-3.43	.44	-.20**
Dužnici	.07	.03	.06**	-1.10	.54	-.05*
	$R^2 = .04$			$R^2 = .08$		
	$F(1842, 7) = 11.82^{**}$			$F(1855, 7) = 22.66^{**}$		

** $p < .01$. * $p < .05$

Kako bi se ispitao doprinos različitih indikatora ekonomskog statusa objašnjenju četiri aspekata kvaliteta braka, ponovo su sprovedene višestruke regresione analize. Preliminarnim analizama je dokazano da pretpostavke normalnosti, linearnosti, multikolinearnosti i homogenosti varijanse nisu bile narušene. Sva četiri modela su se pokazala statistički značajnim (Tabela 3). Skup prediktora objašnjava 8% varijanse Zadovoljstva brakom, odnosno 6% varijanse Konsenzusa, Afektivno-seksualne usaglašenosti i Kohezivnosti. Kao značajni prediktori Zadovoljstva brakom izdvajaju se veći troškovi od primanja, mesečni prihodi, kao i dugoročni krediti i postojanje duga; Konsenzusa – veći troškovi od primanja, mesečni prihodi, promene vezane za posao supruga i dugoročni krediti; Afektivno-seksualne usaglašenosti – veći troškovi od primanja, postojanje duga, promene vezane za posao i promena mesečnih prihoda; Kohezivnosti – veći troškovi od primanja, mesečni prihodi, promene vezane za posao supruga i dugoročni krediti.

Tabela 3

Rezultati višestrukih regresionih analiza: predikcija aspekata kvaliteta braka (DAS) na osnovu različitih indikatora ekonomskog statusa

Prediktor	Aspekti kvaliteta braka											
	Konsenzus			Zadovoljstvo			Afektivno-seksualna usaglašenost			Kohezivnost		
	B	SEB	β	B	SEB	β	B	SEB	β	B	SEB	β
Mesečni prihodi	.73	.21	.08**	.76	.16	.12**	.09	.05	.05	.50	.10	.13**
Ja-promene vezane za posao	-.05	.19	-.01	.07	.15	.01	-.13	.05	-.07**	.03	.09	.01
Suprug-promene vezane za posao	.45	.20	.06*	.27	.15	.05	.04	.05	.02	.27	.09	.08**
Promena mesečnih prihoda	.04	.19	.01	.10	.15	.02	.10	.05	.06*	.10	.09	.03
Dugoročni kredit	-.47	.21	-.05*	-.50	.16	-.08**	-.10	.05	-.05	-.28	.10	-.07**
Veći troškovi od primanja	-1.49	.21	-.19**	-1.14	.16	-.19**	-.33	.05	-.18**	-.52	.09	-.14**
Dužnici	-.40	.25	-.04	-.38	.19	-.05*	-.17	.06	-.07**	-.18	.11	-.04
		$R^2 = .06$		$R^2 = .08$		$R^2 = .06$		$R^2 = .06$		$R^2 = .06$		
		$F(1813, 7) = 17.38^{**}$		$F(1787, 7) = 21.28^{**}$		$F(1818, 7) = 15.39^{**}$		$F(1819, 7) = 16.36^{**}$				

** $p < .01$. * $p < .05$

Diskusija

Svi rezultati dobijeni ovim istraživanjem govore u prilog nalazima dosadašnjih istraživanja sprovedenih u zemljama u tranziciji (Češkoj i Rumuniji) i ukazuju na to da ekonomske poteškoće imaju negativno dejstvo na bračne procese. Međutim, odmah treba naglasiti da su efekti ekonomskog stresa na bračnu stabilnost i doživljaj kvaliteta bračnog odnosa vrlo slabi, iako su statistički značajni. Dobijeni slabi efekti ekonomskog stresa možda se mogu objasniti činjenicom da više od 70% ispitanica obuhvaćenih ovim istraživanjem ne percipira svoje mesečne novčane prihode kao nezadovoljavajuće, odnosno ispodprosečne, a takođe, više od polovine ispitanica nije izvestilo o postojanju različitih događaja koje se mogu negativno odraziti na zajedničke bračne finansije.

Iako veliki broj istraživanja upućuje na značajan uticaj ekonomskih poteškoća na narušavanje odnosa među partnerima (Conger et al., 1999, 2002; Heaton, 2002; Lorenz et al., 1991; Menaghan, 1991), nisu sve relacije u istom stepenu podložne ovim uticajima. Kao jedan od faktora koji omogućava dobro prilagođavanje navodi se percepcija partnerske relacije kao veoma kvalitetne (Patterson, 2002, prema Obradović & Čudina Obradović, 2006), što je u skladu sa rezultatima ovog istraživanja u kojem ispitanice izveštavaju o visokom kvalitetu i stabilnost svog bračnog odnosa, te je moguće da različiti aspekti kvalitetne partnerske relacije, kao što je npr. adekvatna komunikacija među partnerima, konstruktivno rešavanje problema i sl., minimalizuju negativan uticaj eventualnih ekonomskih poteškoća na bračnu dinamiku.

Takođe, ovako dobijeni slabi efekti mogu biti posledica i strukture samog uzorka, budući da su njime obuhvaćene samo osobe ženskog pola, pri čemu neka istraživanja upućuju na to da kod žene veći uticaj na bračne procese ostvaruju socijalni faktori (npr. intimnost), a kod muškaraca ekonomski faktori (npr. nezaposlenost). Takođe, u uzorku preovladavaju ispitanice koje su u bračnoj, nasuprot vanbračnoj zajednici. Rezultati nekih istraživanja sugerišu da bračni parovi uobičajeno udruženo raspoložu zajedničkim novcem, što im omogućava da se lakše prilagode promenljivim ekonomskim situacijama (Brines & Joyner, 1999). Sa druge strane, parovi koji su u vanbračnim zajednicama ređe objedinjuju svoje prihode (Oropesa, Landale, & Kenkre, 2003; Treas & De Ruijter, 2008), što može dovesti do distresa kod partnera koji prolazi kroz izvesne ekonomske poteškoće, i time negativno odraziti na celokupan partnerski odnos.

Rezultati ovog istraživanja, takođe, pokazuju da veći broj indikatora ekonomskog statusa ostvaruje relacije sa percepcijom kvaliteta bračnog odnosa u odnosu na percepciju bračne nestabilnosti. Iako neka istraživanja sugerišu da je kvalitet braka najbolji prediktor bračne stabilnosti (Amato, 2010; Karney & Bradbury, 1995), druga istraživanja navode da ova veza u značajnoj meri može biti posredovana drugim varijablama (Markman, Rhoades, Stanley, Ragan, & Whitton, 2010; Reinhold, 2010). U ovom istraživanju ta veza je mogla biti posredovana činjenicom da 85% ispitanica ima barem jedno dete, a da neki autori navode da upravo

deca u braku predstavljaju jedan od najznačajnijih prepreka za razvod braka (Šakotić-Kurbalija, 2013).

U ovom istraživanju niski mesečni prihodi i dugoročni krediti dovode do percepcije braka kao manje kvalitetnog, ali nisu povezane sa bračnom nestabilnošću. Navedeni nalazi koji sugerišu povezanost navedenih indikatora ekonomskog statusa sa percepcijom kvaliteta braka su u skladu sa rezultatima istraživanja u kojima se izveštava o padu zadovoljstva brakom i njegovom ukupnom kvalitetu kada partneri imaju navedene finansijske teškoće (Orbuch, Veroff, Hassan, & Horrocks, 2002; South, 2001), ali da oni nužno ne dovode do nestabilnosti bračnog odnosa, već mogu postojati drugi faktori koji mogu biti medijatori ovog odnosa, npr. već pomenut faktor-deca. Sa druge strane, u ovom istraživanju, troškovi koji prevazilaze primanja i postojanje neisplaćenih dugova su izdvojeni kao zajednički prediktori bračne nestabilnosti i kvaliteta braka, konkretno, dva aspekta bračnog odnosa: Zadovoljstva brakom i Afektivno-seksualne usaglašenosti. S obzirom na to da ova dva aspekta bračnog odnosa ostvaruju najviše korelacije sa bračnom nestabilnošću (Zadovoljstvo, $r = -.58$, Afektivno-seksualna usaglašenost, $r = -.45$), može se pretpostaviti da ovakve finansijske poteškoće menjaju celokupnu dinamiku bračnog odnosa, tako što izazivaju distres i tenziju kod partnera, čime se povećava učestalost konflikta, netrpeljivost, dolazi do smanjenja emotivne i seksualne bliskosti i pada u opštem zadovoljstvu brakom, a zatim i do bračne nestabilnosti. Troškovi koji prevazilaze aktuelna primanja jesu u nekim istraživanjima bili najizraženiji upravo kod partnera sa većim brojem dece (tri ili više) i bili dovodeni u vezu sa učestalim konfliktima (Hardie & Lucas, 2010), te je moguće da, kada je ovaj stresor prisutan, deca ne predstavljaju protektivni faktor za prekid partnerske relacije. Takođe, pozajmice koje nisu vraćene mogu biti uzrok čestih svađa među partnerima, naročito ako je novac pozajmljen članovima porodice ili prijateljima jednog od partnera, što može izazvati bes kod supružnika i povećati međusobnu netrpeljivost i konflikte, koji će se negativno odraziti na međusobnu bliskost partnera, i na taj način dovesti do razmišljanja i namere o pokretanju razvoda (Karney & Bradbury, 1995).

Najveći uticaj, od ispitivanih ekonomskih indikatora, na niži stepen bliskosti i kvaliteta komunikacije među partnerima, kao i na slaganje bračnih partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje ostvaruju niski mesečni prihodi, dugoročni krediti, kao i veći troškovi od primanja. Navedeni rezultati upućuju na zaključak da pomenute finansijske teškoće otežavaju dogovor između supružnika o načinu vođenja finansija i upravljanja zajedničkim novcem, kao i donošenje važnih odluka, što može biti posledica učestalih svađa koje mogu biti prouzrokovane npr. različitim percepcijama od strane supružnika, kada su u pitanju načini rešavanja aktuelnih finansijskih problema. Negativne promene vezane za posao supruga, koje se najčešće odnose na gubitak posla, su u nekim istraživanjima posebno isticane kao faktor koji u značajnoj meri doprinosi nižem stepenu bračnog prilagođavanja, siromašnijim bračnim komunikacijama, harmoniji u porodičnim odnosima (Larson, 1984), pri čemu druga istraživanja navode da ovaj indikator ekonomskog stresa utiče na ženinu percepciju i evaluaciju kvaliteta

partnerske relacije indirektno, preko pozitivne veze sa partnerovom hostilnošću i negativne veze sa partnerovom bliskošću i toplinom (Conger et al., 1990). U ovom istraživanju, međutim, promene vezane za posao supružnika su bile povezane sa višim stepenom bliskosti, kvaliteta komunikacije i međusobnim slaganjem partnera, te je moguće da su ispitanice izveštavale o pozitivnim promenama, kao npr. promeni zaposlenja koje je rezultovalo boljom pozicijom, većom novčanom nadoknadom, višem zadovoljstvu radnim angažmanom i sl.

Percepcija opšteg zadovoljstva brakom je u najvećem stepenu pod uticajem niskih mesečni prihoda, dugoročnih kredita, većih troškova od primanja i neisplaćenih dugova. Navedeni indikatori ekonomskog statusa generalno dovode do finansijskih poteškoća, i do raspolaganja manjom količinom novca od percipirane potrebne količine. Usled distresa oba partnera, koji je u istraživanjima dosledno dovođen u vezu sa finansijskim poteškoćama (Conger et al., 2002; Parke et al., 2004), stepen tenzije među partnerima se povećava, što najčešće rezultuje učestalim bračnim konfliktima. Na ovaj način, dugotrajni i učestali konflikti ugrožavaju bračni odnos dovodeći do povećane netrpeljivosti među partnerima, koja kod nekih partnera može uticati na percepciju bračnog odnosa kao nestabilnog.

Kada je u pitanju procena stepena usaglašenosti bračnih partnera u ispoljavanju emocija i seksualnim odnosima, registrovan je pozitivan uticaj postojanja promena mesečnih prihoda, koje može biti povezano sa višim stepenom ispoljavanja pozitivnih emocija generalno, ali i prema partneru. Najveći negativni uticaj ostvarili su veći troškovi od primanja, postojanje neisplaćenih dugova ili žirantstvo, i promene vezane za posao ispitanice. Ovi nalazi su u skladu sa rezultatima istraživanja u kojima su finansijske poteškoće dovodene u vezu sa nekim aspektima kvaliteta partnerskih relacija kao što su ljubav, intimnost, bliskost, privrženost itd. (Robila & Krishnakumar, 2005; White & Rogers, 2000). Promene u vezi sa zaposlenjem žene mogu biti na više načina povezane sa neusaglašenošću partnera kada je u pitanju domen partnerskih relacija koji se tiče ispoljavanja emocija i seksualnih odnosa. Sa zaposlenjem žene, ili napredovanjem na poslu, sa jedne strane može doći do relativnog smanjenja ekonomskog doprinosa supružnika, što može izazvati kod njega distres i različite negativne emocije, dok sa druge strane, žene mogu biti preopterećene obavezama ili nezadovoljne nejednakom distribucijom poslova u domaćinstvu (Booth, Johnson, White, & Edwards, 1984).

Razumevanje kako, i pod kojim uslovima ekonomski faktori ostvaruju uticaj na kvalitet i stabilnost braka je od izuzetnog značaja za rad sa parovima koji izveštavaju o teškoćama u svojim partnerskim relacijama. Mnogi savetodavni radnici se prvenstveno usmeravaju na individualne i interpersonalne faktore prilikom rada sa parovima, a da pri tom zanemaruju važan udeo ekonomskih faktora u nastanku problema kao što su učestali konflikti, povišen distres, itd., koji vode ka bračnoj nestabilnosti i manje kvalitetnim partnerskim odnosima. Na ovaj način, zanemarujući važan faktor koji doprinosi ovim problemima, postoji mogućnost da se takvi problemi samo kratkoročno i prividno reše. Zbog toga, naredna istraživanja trebalo bi da se usmere na rasvetljavanje veze između ekonomskih faktora

i bračnog kvaliteta i stabilnosti u cilju boljeg razumevanja partnerskih relacija u ekonomskom kontekstu i adekvatnoj primeni tih saznanja i u praksi. U narednim istraživanjima bi trebalo uključiti različite grupe parova, npr. bračne parove nasuprot parovima koji su u kohabitaciji, mlade bračne parove nasuprot bračnim parovima koji su duži niz godina u braku itd., i ispitati eventualne razlike u bračnoj dinamici među njima u kontekstu ekonomskog statusa. Takođe, bilo bi korisno ispitati da li su i u kom stepenu negativni efekti ekonomskog stresa ograničeni na parove koji su suočeni sa objektivnim poteškoćama, u odnosu na parove koji imaju relativno visoka primanja, ali izuzetno visoke aspiracije. Trenutna ekonomska situacija stvara prirodni eksperiment za ispitivanje uticaja ekonomskih problema na partnersku i porodičnu dinamiku, te bi istraživači mogli da iskoriste prisutne promene u ekonomiji za detaljnije proučavanje ovog odnosa.

Reference

- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650–666. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x
- Booth, A., Johnson, D. R., White, L., & Edwards, J. N. (1984). Women, outside employment, and marital instability. *American Journal of Sociology*, 90, 567–583. doi:10.1086/228117
- Booth, A., Johnson, D., & Edwards, J. N. (1983). Measuring marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 387–394. doi:10.2307/351516
- Brines, J., & Joyner, K. (1999). The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage. *American Sociological Review*, 64, 333–355. doi:10.2307/2657490
- Burstein, N. R. (2007). Economic influences on marriage and divorce. *Journal of Policy Analysis and Management*, 26, 387–429. doi:10.1002/pam.20257
- Conger, R. D., Rueter, M. A., & Elder Jr, G. H. (1999). Couple resilience to economic pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 54–71. doi:10.1037/0022-3514.76.1.54
- Conger, R. D., Wallace, L. E., Sun, Y., Simons, R. L., McLoyd, V. C., & Brody, G. (2002). Economic pressure in African American families: A replication and extension of the family stress model. *Developmental Psychology*, 38, 179–193. doi:10.1037/0012-1649.38.2.179
- Conger, R., Elder Jr, G. H., Lorenz, F., Conger, K., Simons, R., Whitebeck, L., . . . Melby, J. (1990). Linking economic hardship to marital quality and instability. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 643–656. doi:10.2307/352931
- Cutrona, C. E., Russell, D. W., Abraham, W. T., Gardner, K. A., Melby, J. N., . . . Conger, R. D. (2003). Neighborhood context and financial strain as predictors of marital interaction and marital quality in African American couples. *Personal Relationships*, 10, 389–409. doi:10.1111/1475-6811.00056

- Dakin, J., & Wampler, R. (2008). Money doesn't buy happiness, but it helps: Marital satisfaction, psychological distress, and demographic differences between low- and middle-income clinic couples. *The American Journal of Family Therapy*, *36*, 300–311. doi:10.1080/01926180701647512
- Edin, K., & Reed, J. M. (2005). Why don't they just get married? Barriers to marriage among the disadvantaged. *The Future of Children*, *15*, 117–137. doi:10.1353/foc.2005.0017
- Falke, S. I., & Larson, J. H. (2007). Premarital predictors of remarital quality: Implications for clinicians. *Contemporary Family Therapy*, *29*, 9–23. doi:10.1007/s10591-007-9024-4
- Fox, G., & Chancey, D. (1998). Sources of economic distress: Individual and family outcomes. *Journal of Family Issues*, *19*, 725–749. doi:10.1177/019251398019006004
- Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, *52*, 818–831. doi:10.2307/353304
- Hardie, J. H., & Lucas, A. (2010). Economic factors and relationship quality among young couples: Comparing cohabitation and marriage. *Journal of Marriage and Family*, *72*, 1141–1154. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00755.x
- Heaton, T. B. (2002). Factors contributing to increased marital stability in the United States. *Journal of Family Issues*, *23*, 392–409. doi:10.1177/0192513X02023003004
- Hoffman, S. D., & Duncan, G. J. (1995). The effect of incomes, wages, and AFDC benefits on marital disruption. *Journal of Human Resources*, *30*, 19–41. doi:10.2307/146189
- Hraba, J., Lorenz, F. O., & Pechačová, Z. (2000). Family stress during the Czech transformation. *Journal of Marriage and Family*, *62*, 520–531. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.00520.x
- Hraba, J., Lorenz, F., Lee, G., & Pechačová, Z. (1996). Gender differences in health: evidence from the Czech Republic. *Social Science & Medicine*, *43*, 1443–1451. doi:10.1016/0277-9536(96)00037-8
- Kalmijn, M., Loeve, A., & Manting, D. (2007). Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation. *Demography*, *44*, 159–179. doi:10.1353/dem.2007.0005
- Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological Bulletin*, *118*, 3–14. doi:10.1037/0033-2909.118.1.3
- Kinnunen, U., & Pulkkinen, L. (1998). Linking economic stress to marital quality among Finnish marital couples. Mediator effects. *Journal of Family Issues*, *19*, 705–724. doi:10.1177/019251398019006003
- Knoester, C., & Booth, A. (2000). Barriers to divorce when are they effective? When are they not?. *Journal of Family Issues*, *21*, 78–99. doi:10.1177/019251300021001004

- Kwon, T. H. (2003). The transformation of Korean life: Demographic trends and their social implications. *Social Indicators Research*, 62, 19–38. doi:10.1023/a:1022628730152
- Larson, J. H. (1984). The effect of husband's unemployment on marital and family relations in blue-collar families. *Family Relations*, 2, 503–511. doi:10.2307/583828
- Lewin, A. C. (2005). The effect of economic stability on family stability among welfare recipients. *Evaluation Review*, 29, 223–240. doi:10.1177/0193841X04272558
- Lichter, D. T., Qian, Z., & Mellott, L. M. (2006). Marriage or dissolution? Union transitions among poor cohabiting women. *Demography*, 43, 223–240. doi:10.1353/dem.2006.0016
- Lorenz, F. O., Conger, R. D., Simon, R. L., Whitbeck, L. B., & Elder Jr, G. H. (1991). Economic pressure and marital quality: An illustration of the method variance problem in the causal modeling of family processes. *Journal of Marriage and the Family*, 3, 375–388. doi:10.2307/352906
- Markman, H. J., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Ragan, E. P., & Whitton, S. W. (2010). The premarital communication roots of marital distress and divorce: the first five years of marriage. *Journal of Family Psychology*, 24, 289–298. doi:10.1037/a0019481
- Menaghan, E. G. (1991). Work experiences and family interaction processes: The long reach of the job? *Annual Review of Sociology*, 17, 419–444. doi:10.1146/annurev.so.17.080191.002223
- Nock, S. L. (2001). The marriages of equally dependent spouses. *Journal of Family Issues*, 22, 755–775. doi:10.1177/019251301022006005
- Obradović, J., & Čudina Obradović, M. (2006). Economic stress and marriage quality. *Društvena istraživanja*, 15, 117–139.
- Orbuch, T. L., Veroff, J., Hassan, H., & Horrocks, J. (2002). Who will divorce: A 14-year longitudinal study of black couples and white couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19, 179–202. doi:10.1177/0265407502192002
- Oropesa, R. S., Landale, N. S., & Kenkre, T. (2003). Income allocation in marital and cohabiting unions: The case of mainland Puerto Ricans. *Journal of Marriage and Family*, 65, 910–926. doi:10.1111/j.1741-3737.2003.00910.x
- Parke, R. D., Coltrane, S., Duffy, S., Buriel, R., Dennis, J., & Powers, J. (2004). Economic stress, parenting, and child adjustment in Mexican American and European American families. *Child Development*, 75, 1632–1656. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00807.x
- Rauer, A. J., Karney, B. R., Garvan, C. W., & Hou, W. (2008). Relationship risks in context: A cumulative risk approach to understanding relationship satisfaction. *Journal of Marriage and Family*, 70, 1122–1135. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00554.x
- Reinhold, S. (2010). Reassessing the link between premarital cohabitation and marital instability. *Demography*, 47, 719–733. doi:10.1353/dem.0.0122

- Robila, M., & Krishnakumar, A. (2005). Effects of economic pressure on marital conflict in Romania. *Journal of Family Psychology, 19*, 246–251. doi:10.1037/0893-3200.19.2.246
- Rogers, S. J. (2004). Dollars, dependency, and divorce: Four perspectives on the role of wives' income. *Journal of Marriage and Family, 66*, 59–74. doi:10.1111/j.1741-3737.2004.00005.x
- Rogers, S. J., & Amato, P. R. (1997). Is marital quality declining? The evidence from two generations. *Social Forces, 75*, 1089–1100. doi:10.1093/sf/75.3.1089
- Šakotić-Kurbalija, J. (2013). Kvalitet i stabilnost bračnog odnosa u različitim fazama braka. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 38*, 129–148.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2011). *Povezanost potencijala za razvod braka sa različitim indikatorima ekonomskog statusa*. Rad prezentovan na naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Novi Sad, Srbija.
- Šakotić-Kurbalija, J., Mihić I. i Kurbalija D. (2012). *Povezanost ekonomskog statusa sa kvalitetom bračnog odnosa*. Rad prezentovan na 20. Godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa Psihoški aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva, Dubrovnik, Hrvatska.
- Sandoval, D. A., Rank, M. R., & Hirschl, T. A. (2009). The increasing risk of poverty across the American life course. *Demography, 46*, 717–737. doi:10.1353/dem.0.0082
- South, S. J. (2001). Time-dependent effects of wives' employment on marital dissolution. *American Sociological Review, 66*, 226–245. doi:10.2307/2657416
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family, 6*, 15–28. doi:10.2307/350547
- Stanley, S. M., Amato, P. R., Johnson, C. A., & Markman, H. J. (2006). Premarital education, marital quality, and marital stability: Findings from a large, random household survey. *Journal of Family Psychology, 20*, 117–126. doi:10.1037/0893-3200.20.1.117
- Tošić, M. (2011). Razlike u doživljaju kvaliteta braka partnera različitog stepena obrazovanja, radnog i finansijskog statusa. *Godišnjak za psihologiju, 8*, 135–151.
- Treas, J., & De Ruijter, E. (2008). Earnings and expenditures on household services in married and cohabiting unions. *Journal of Marriage and Family, 70*, 796–805. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00522.x
- Voydanoff, P., & Donnelly, B. W. (1998). Parents' risk and protective factors as predictors of parental well-being and behavior. *Journal of Marriage and the Family, 60(2)*, 344–355. doi:10.2307/353853
- White, L., & Rogers, S. J. (2000). Economic circumstances and family outcomes: A review of the 1990s. *Journal of Marriage and Family, 62*, 1035–1051. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01035.x
- Wu, Z., & Pollard, M. S. (2000). Economic circumstances and the stability of nonmarital cohabitation. *Journal of Family Issues, 21*, 303–328. doi:10.1177/019251300021003002

Prilog A

- Kozomara A., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2013). *Povezanost sociodemografskih varijabli sa doživljajem efikasnosti u rešavanju bračnih konflikata*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Marković S., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2013). *Povezanost pola i broja dece sa stabilnošću i kvalitetom bračnog odnosa*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Martonoški, S., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2015). *Povezanost samoopažanja i percepcije kvaliteta bračnog odnosa kod žena*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Miljanović M., Šakotić-Kurbalija J. i Kurbalija D. (2013). *Predikcija bračnog zadovoljstva žena na osnovu njihovih strategija suočavanja sa stresom*. Rad prezentovan na Trećem kongresu psihoterapeuta Srbije: Pripadnost i različitost integracije u psihoterapiji, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Rogulja, I., Šakotić-Kurbalija J. i Kurbalija D. (2014). *Povezanost samoopažanja i strategija suočavanja sa stresom*. Rad prezentovan na Četvrtom kongresu psihoterapeuta Srbije: Razvoj i psihoterapija, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Ruskovski, V., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2014). *Povezanost sociodemografskih varijabli i bračnog lokusa kontrole sa traženjem profesionalne psihološke pomoći*. Rad prezentovan na Četvrtom kongresu psihoterapeuta Srbije: Razvoj i psihoterapija, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Šakotić-Kurbalija J., Kurbalija D. i Oros M. (2012). *Strategije suočavanja sa stresom onih koji imaju nameru da traže profesionalnu psihološku pomoć*. Rad prezentovan na Drugom kongresu psihoterapeuta Srbije: Odnosi u psihoterapiji, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Šakotić-Kurbalija J., Kurbalija D. i Oros M. (2013). *Kvalitet braka i potencijal za razvod kao prediktori traženja profesionalne psihološke pomoći*. Rad prezentovan na Trećem kongresu psihoterapeuta Srbije: Pripadnost i različitost integracije u psihoterapiji, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Šakotić-Kurbalija J., Mihić I. i Kurbalija D. (2012). *Povezanost ekonomskog statusa sa kvalitetom bračnog odnosa*. Rad prezentovan na 20. Godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa „Psihoški aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva“, Dubrovnik, Hrvatska.
- Šakotić-Kurbalija J., Oros M. i Kurbalija D. (2012). *Povezanost stresnih životnih događaja sa namerom da se traži profesionalna psihološka pomoć*. Rad prezentovan na Drugom kongresu psihoterapeuta Srbije: Odnosi u psihoterapiji, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.

- Šakotić-Kurbalija, J. (2011). *Karakteristike bračnog odnosa i traženje psihološke pomoći* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Šakotić-Kurbalija, J. (2012). Povezanost psiholoških karakteristika braka sa namerom žena da traže profesionalnu psihološku pomoć. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*, 37(1), 215–226.
- Šakotić-Kurbalija, J. (2013). Kvalitet i stabilnost bračnog odnosa u različitim fazama braka. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*, 38(2), 129–148.
- Šakotić-Kurbalija, J., & Kurbalija, D. (2012). Spousal approval of recreation as an indicator of marriage quality and stability. *Exercise and Quality of Life*, 4(1), 1–10.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2011). *Povezanost potencijala za razvod braka sa različitim indikatorima ekonomskog statusa*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija, D. (2012). Povezanost globalnog zadovoljstva brakom, kvaliteta bračnog odnosa i bračne stabilnosti. *Psihijatrija danas*, 44(2), 149–159.
- Šakotić-Kurbalija, J., Kurbalija, D., Mihić, I. i Jestrović, J. (2014). Predikcija potencijala za razvod na osnovu ženine percepcije kvaliteta bračnog odnosa. *Godišnjak za psihologiju*, 10(13), 159–168.
- Šakotić-Kurbalija, J., Maksimović, S. i Kurbalija D. (2015). *Predikcija potencijala za razvod kod žena na osnovu sociodemografskih varijabli*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Šakotić-Kurbalija, J., Miljanović, M. i Kurbalija, D. (2014). Relacije bračnog zadovoljstva i strategija suočavanja sa stresom. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*, 39(1), 273–290.
- Šakotić-Kurbalija, J., Stojaković M. i Kurbalija D. (2013). *Povezanost kvaliteta bračnog odnosa sa sociodemografskim varijablama*. Rad prezentovan na međunarodnom naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Vukašinović, J., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2014). *Povezanost samoopažanja i namere da se traži profesionalna psihološka pomoć*. Rad prezentovan na Četvrtom kongresu psihoterapeuta Srbije: Razvoj i psihoterapija, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.
- Vukašinović, J., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2015). *Povezanost psihofizičkog zdravlja sa namerom da se traži profesionalna psihološka pomoć*. Rad prezentovan na Petom kongresu psihoterapeuta Srbije: Ljubav i psihoterapija, Savez društava psihoterapeuta Srbije, Beograd.

**Jelena Šakotić-
Kurbalija
Biljana Trifunović**

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Novi
Sad

Dragan Kurbalija

Agricultural School
with Dormitory, Futog

EFFECTS OF ECONOMIC STRESS ON MARITAL QUALITY AND STABILITY

The main aim of this study was to examine the contribution of economic stress to perception of the marital quality and stability. Study was conducted on a sample of 2049 Serbian women, including married and women in cohabiting relationships, aged 19 to 75 years, with different socioeconomic status. The quality of the marital relations was measured by the Dyadic Adjustment Scale (DAS: Spanier, 1976), and marital instability was estimated by the Marital Instability Index (Booth, Johnson, & Edwards, 1983). In addition to existence of economic hardship (e.g., the ratio of monthly income and spending, financial burden, etc.), we also measured women's subjective level of stress. Contribution of economic stress to (in)stability and perception of the marital quality has been tested by multiple regression analysis. Both models have proved to be statistically significant, with 4% of the explained variance of marital instability, and 8% of the explained variance of marital quality. Significant, but small contributions to the explanation of marital instability generated two independent variables - ratio of monthly income and spending and the existence of debt, while significant predictors of marital quality were: ratio of monthly income and spending, monthly income, long-term loans, changes related to the men's job, and the existence of debt. The results obtained in this study are similar to the findings of previous studies conducted in countries in transition and suggest that economic difficulties have a negative effect on marital processes.

Keywords: marital relations, marital instability, divorce potential, economic status, economic stress